

Industrials berguedans lluny del Berguedà al segle XIX

Introducció

La industrialització del Berguedà té els orígens a final del s. XVIII de la mà de la filatura de cotó i de les màquines berguedanes, que juntament amb el cardat amb màquines de cilindre mogudes per la força de la riera de Metge i els telers manuals van convertir la capital de la comarca en un dels principals nuclis cotoners de Catalunya.

Aquest model va entrar en crisi abans de l'esclat de la Primera Guerra Carlina i, tot i que el conflicte arruïnà la comarca i també la indústria tèxtil, aquesta no va desaparèixer; més aviat va entrar en somort, resistint als canvis tecnològics i a les conseqüències de la guerra, en espera d'una nova oportunitat que malauradament tardà molt a arribar. Ho va fer gràcies a la perseverança d'una colla de fabricants que, allunyats de Berga en temps de guerres, hi van tornar, abans de la Tercera Guerra Carlina, i van impulsar un nou model d'industrialització, el de les colònies tèxtils del Llobregat.

Un nombre reduït de fabricants que no van abandonar Berga van aprofitar la conjuntura de la guerra per proveir l'exèrcit carlí i els seus dirigents, i alguns van acabar impulsant projectes nous. Un tercer grup d'industrials berguedans van marxar de Berga i no hi van tornar; instal·lats a Sallent, Manresa, Barcelona i Madrid, van contribuir al procés d'industrialització del país, alguns com els Vilardaga, Jordà, Ricart i Safont, amb notables protagonismes durant la primera meitat del s. XIX. Un capítol a part, que aquí no tractarem, és el dels comerciants que des del segle XVIII i XIX van recórrer la península, organitzats en companyies, venent sobretot productes tèxtils.

La indústria tèxtil berguedana en temps de la Guerra dels Set Anys

Entre 1825 i 1833 l'estructura industrial manual de Berga, basada en les màquines de cardar cotó, les filadores maixerines i els telers manuals,¹ va entrar en crisi i ho va fer perquè el model tan singular

Rosa Serra i Rotés,
historiadora i
Presidenta de l'Àmbit
de Recerques del
Berguedà

de Berga no va poder aguantar la forta competència que li van fer altres nuclis cotoners com Sallent, Manresa, Cardona i Manlleu,² per exemple, que van poder introduir les màquines de filar mecàniques, les «angleses» i les «franceses», la *waterframe* d'Arkwright i la *mulejenny* de Crompton, mogudes amb força hidràulica. També va entrar en crisi perquè la conflictivitat política i bèl·lica no féu possible fer el pas amb seguretat i tranquil·litat al riu Llobregat.³

La indústria cotonera de Berga havia resistit els anys difícils del Trienni quan la comarca i Berga estaven dominades pels reialistes,⁴ amb enfrontaments armats constants, cau i viver de cabdills que es van fer en aquests anys i van créixer durant els Malcontents i la primera carlinada. Martí Pujol, el *Felis del Martinet del Pont*, jornaler que exercia com a majordom a la fàbrica del Pastor de Berga, de la qual parlarem més endavant, va formar una partida realista el 1821; el 1822 Agustí Saperes àlies *Caragol* s'instal·là a Berga amb el seu quarter general, l'hospital, «un depósito de sastres con el fin de construir Vestuarios», i amb 1.220 soldats i 31 oficials.

Un panorama ben galdós agreujat per la crisi que feia temps que colpejava els paraires i teixidors de llana de Gironella, Bagà⁵ i Borredà⁶ que no havien fet el pas al cotó, a diferència del que van fer els de Berga, no sense dificultats. Des de 1825 que no hi havia feina; en les fàbriques actives treballaven els carlistes i als molins on cardaven cotó, com el Molí de l'Era i el Molí de la Resclosa, la documentació registra poques màquines.⁷

No quedava més opció que ingressar a les partides carlines o marxar riu avall. És el cas, per exemple, de la família de comerciants de Cercs, els Soler, que van haver de fugir a França i que acabada la guerra es van instal·lar a Barcelona, on es van dedicar a vendre teixits a l'engròs i invertir, a partir de 1867, en fàbriques de Vic i Torelló. Inversions exitoses que van permetre a Ramon Soler i Vilavella (Barcelona 1877-1961) viure de rendes i dedicar-se, entre altres afers culturals, a la recerca històrica i la posada en valor de la màquina de filar berguedana o maixerina en un estudi publicat, *Ensaig sobre la màquina catalana de filar cotó coneguda per bergadana o maixerina*, el 1911.⁸

Les primeres fàbriques del riu Metge

El Metge, un petit rierol que recull les aigües de les serres de Queralt i els Rasos, desviat des de l'època medieval amb un canal per fer que les seves aigües entressin al recinte murallat de Berga per fer funcionar molins de la vila, fou intensament aprofitat a l'etapa preindustrial.⁹ Al seu peu, abans de la canalització i dins les muralles, es va desenvolupar el cardat del cotó, un procés previ i necessari per poder filar, amb les màquines de filar i telers manuals escampats per les cases de Berga.

Als molins de Boixader, actius des del segle xv i en mans de la Comunitat de Preveres de Berga al s. xviii, hi van treballar cardant cotó fins al 1808, quan van marxar a Sallent, el fuster Josep Roca i Pla i el fabricant Pere Aloy.¹⁰ Fou aleshores quan el comerciant Andreu Ros es va proposar reformar el molí, que tenia tres rodes hidràuliques, en una fàbrica

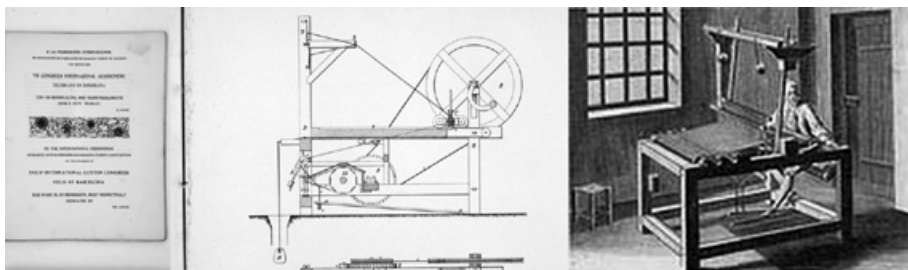
reformada. El negoci d'Andreu Ros, el *Senyor Andreu*¹¹ pels seus contemporanis, tot i disposar d'aigua, rodes hidràuliques i la totalitat de l'edifici que a ulls dels berguedans veien gran, i malgrat que la inversió en la compra i en les obres fou considerable, no va passar de ser un exemple de persistència d'un model caduc.¹²

El 1814, quan Berga vivia tranquil·la i allunyada del conflicte desencadenat per l'ocupació napoleònica, el noble Antoni M. de Pastor i de Nuix, "*delegado de la Intendencia Nacional del Ejército y Principado de Cataluña en el partido de Berga*" va posar en marxa el projecte de construcció d'una fàbrica per instal·lar màquines de filar del sistema Arkwright i una ferreria al paratge de l'Oratori, sota el castell i al peu del Metge, aprofitant l'aigua del canal que sortia del molí superior i sobre les runes d'una serradora.¹³ De Pastor era membre d'una família berguedana de gran implicació amb la causa borbònica¹⁴ que després de 1714 van acumular patrimoni, càrrecs i contactes.

Per emprendre el projecte innovador –una fàbrica de nova construcció, amb planta baixa, dos pisos i golfes sota teulada que amb la roda hidràulica havia pujat més de 20.000 lliures, dotze màquines de filar *waterframe* que li van costar 5.000 lliures– necessitava molts diners¹⁵ i es va endeutar fins al punt que la fàbrica va fer fallida. Amb tot, el projecte té l'interès de ser un dels primers de Catalunya a fer servir *waterframes*.

A punt de l'esclat de la primera carlinada es posà en marxa la societat formada pel farmacèutic Francesc Grau i Soler i el fabricant Josep Alsina i Postius, que el 1832 van constituir una societat amb un capital de 5.500 lliures i van demanar autorització per aixecar una fàbrica que havia de funcionar amb l'aigua del Metge. Dedicada a la filatura i al teixit de cotó, havia de funcionar amb *mulejenny*, màquines mecàniques mogudes amb energia hidràulica,¹⁶ com feien a Sallent i a Manresa altres emprenedors.

Grau era el soci capitalista, membre d'una família berguedana benestant; fou un home singular pel fet que, a més de farmacèutic, era un botànic que juntament amb el seu fill Josep Grau i Vila, farmacèutic, notari i director d'*El Bergadán*, i el seu gendre, el notari Lluís Blanxart i Camps,¹⁷ formaven part de l'elit econòmica, intel·lectual i liberal de Berga. Josep Alsina i Postius era un jove emprenedor, fuster d'ofici i per tant bon coneixedor de les màquines, disposat a fer el pas de la cotoneria manual a la mecànica. Per fer-ho va apostar per construir una fàbrica de nova planta, al peu del Metge, a l'alçada de la Font dels Capellans. La fàbrica va tenir una vida curta perquè els carlins la van incendiar el 1837, acusant els seus amos de ser liberals i les màquines, de fer perdre llocs de treball.¹⁸

S'han documentat exemples d'incendis i destruccions de fàbriques que tenen paral·lelismes amb el que podria haver passat amb la fàbrica de Grau-Alsina, i que reforcen la hipòtesi que la destrucció fou conseqüència de no pagar la contribució que exigien les partides carlines als industrials liberals, però també als que no ho eren. Una pràctica de llarga tradició des de l'etapa del Trienni, usada per guerrillers poc disciplinats de totes les etapes però també pels caps carlins, que, davant la davallada dels recursos econòmics, optaven per aplicar la recaptació de contribucions sobre els territoris que controlaven i les seves perifèries properes, i sobre tots els sectors socials. Alguna cosa semblant deuria passar amb el Molí Nou, propietat de la família Senespleda, on hi havia una fàbrica amb màquines de cardar i un taller de fusteria on Josep Serra i Orrit, i els seus socis, Farguell i Farriols, construïen màquines cotoneres, i que fou incendiada durant el setge de Berga de 1839.¹⁹ Josep Alsina i Postius era fill de Ramon Alsina, un realista convençut, cap de colla que va morir el 1823; l'avi matern, Ramon Postius, també havia estat cap de colla realista. Un historial que poc li va servir per defensar el seu projecte. Alsina va abandonar Berga i es va refugiar a Manresa, on també s'havia instal·lat el seu germà Antoni, i junts van formar una societat fins al 1842. El 1839 Josep figura domiciliat a Barcelona, on es va casar per segona vegada i on el 1850 consta que tenia una fàbrica de filats de cotó amb 68 treballadors que feien anar 3.960 fusos de *mulejenny* i 500 fusos de selfactina, màquines accionades per una força de 12 CV. La prosperitat del negoci el va portar a adquirir uns terrenys a Sant Andreu del Palomar, a tocar del Rec Comtal, on va construir una fàbrica de panes de cotó, una de les més grans d'aquell moment del Pla de Barcelona.

Que els germans Alsina i Postius eren emprenedors ho demostra la trajectòria que va fer Ramon, casat amb la berguedana Lluïsa Rodergas i Comellas, que entre 1840 i 1846 era a Mataró, on pagava contribució com a fabricant de filats de cotó. El 1850 declarava 1.560 fusos de *mulejenny*, 1.200 de selfactines, i una màquina de vapor de 20 CV. Abans del 1860 s'havia traslladat a Manlleu, on regentava una fàbrica més petita, amb menys costos energètics perquè funcionava amb energia hidràulica. No sabem per quina raó el negoci del Ter no l'acomentà i retorna al Berguedà, aquest cop a Gironella, on el 1860 adquirí en subhasta pública el molí del Comú i va començar a construir la fàbrica de filats i teixits de cotó de Cal Metre.²⁰

El pes de la guerra i de l'ocupació

Evidentment la guerra va fer trontollar fortament l'activitat tèxtil de Berga però no la va arruïnar del tot, probablement perquè bona part del teixit productiu que no havia abandonat la ciutat estava vinculat directament o indirecta amb el carlisme.

Des del 1838 i fins al 1840 les fàbriques van poder treballar amb aturades curtes, però de manera força regular, perquè hi arribava el cotó proporcionat per comerciants berguedans que fins i tot el portaven des de Motril.²¹ El 17 de gener de 1837 la Junta Superior del Principat havia prohibit expressament "*la circulación de todo género extranjero, si no va acompañado de una guía de gobierno de S.M. el Sr. D. Carlos V*", i es van imposar contribucions especials als traginers en funció del destí de les mercaderies.²² Prohibicions també per part dels liberals, que castigaven els fabricants que comerciaven amb els "*rebels de Berga*".²³

Quan el 1837 Berga es va convertir en la capital del carlisme va gaudir dels avantatges i els inconvenients ocasionats per ser capital, que es van convertir en greus problemes quan arribà el Comte d'Espanya, perquè no disposaven d'ingressos regulars, i els que tenien eren totalment insuficients per mantenir la capitalitat i l'exèrcit, tot i l'espoli que practicaven a la zona que controlaven, totalment esgotada:

*«... tan sólo a esta parte alta de Cataluña que además de haber sufrido, todo el peso de la guerra es por desgracia también la más pobre, resultando de aquí que sus productos ni aún los sacrificios que generosamente prodigan sus habitantes sufragan de mucho a cubrir las necesidades del Ejército en todas sus dependencias ni mucho menos provisionar el aumento de la fuerza actual».*²⁴

El setge fou molt llarg i dur: des de l'1 de març fins al 10 de juliol de 1837, Berga fou ocupada per un exèrcit format per uns 4.000 homes que van generar enormes problemes d'avituallament i allotjament. Diferents però també destacables eren els maldecaps que causaven els membres de la Junta de Berga i la seva cort, formada per personalitats de diferent rang. La carta que Ignasi Morlans enviava al seu fill seminarista a Roma el 15 d'agost de 1837 descriu l'ambient d'eufòria des de l'arribada de la Junta a Berga:

«La vila de Berga s'ha tornat molt senyora, tots els carrers són plens de lletruginos, boines i galons, tot va a dojo, els carrers plens de gent, les botigues despatxant de dia i de nit, de manera que els berguedans es faran la barba d'or; no sembla que aquesta vila res de lo que era (...) En casa Gironella hi tenen la intendència, comptadoria i tresoreria (...) i a casa Tort hi ha gran junta superior governativa (...) el ministeri d'Estat, el ministeri de la Guerra (...) un ambaixador de Rússia, Anglaterra, Sardenya i Holanda, dos bisbes (Mondoñero i Lleida) (...) el capità general de Catalunya Urbizondo (...) al convent de Sant Francesc hi ha impremta; una gran fàbrica d'armeria (...) en la fàbrica

*Pastor hi ha els molins de pólvora (...) a la casa nova del senyor Agustí hi ha l'hospital militar en medicina i a Sant Bernabé, l'hospital de sang».*²⁵

Morlans no parla, però, del que costava mantenir aquesta cort i el control sobre un extens territori, com mai no havien aconseguit, que anava des d'Àger a Solsona, Berga i Ripoll i fins a la frontera francesa i Andorra, tot i que no controlaven ni la Seu d'Urgell ni Puigcerdà. Urbizado es queixava:

*«No hay un solo local en la Villa como la de Berga para un depósito de instrucción, tampoco un cañón útil para batir las fortificaciones enemigas; no hay raciones para dar de comer al soldado, ni ropa de ninguna especie para que pueda cubrirse sus carnes; no hay fusiles, y para decirlo todo cartuchos no hay por falta de plomo para defender de los enemigos las casas en que pernoctamos».*²⁶

El Príncep Litxnovski²⁷ va escriure que quan Tristany necessitava diners

«secuestraba a ricos propietarios y a los que no pagaban el rescate los colgaba encima de un pozo, hasta que obtenía la confesión del lugar donde se encontraba el dinero»,

i que la fortuna que Tristany

«junto en sus rapiñas se hacía ascender a 40.000 onzas (más de un millón de pesetas) que según decían tenía escondidas en una cueva».

El cobrament de les contribucions portava afegit altres problemes. El de l'enorme quantitat de monedes circulants en un temps en què Espanya no disposava d'unitat de compte definida²⁸ i en el qual convivien més de 90 monedes de curs legal, entre peninsulars i americanes, velles i noves, espanyoles i franceses: diners, doblons, escuts, maravedisos, rals de velló, lliures mallorquines i la famosa *calderilla* catalana, aquesta última emesa per la Diputació de Barcelona en diferents moments, des de la Guerra del Francès, el Trienni Liberal i durant el període 1836-1847. La documentació relativa a compravendes se'n fa clarament ressò quan s'exigeix al comprador que pagui en mà amb moneda «*trincant i sonant*». A aquesta complexitat cal afegir-hi la que provocava la guerra, que va estimular l'atresorament i l'ocultació,²⁹ a la qual es va afegir la falsificació, estesa fins a principi del xx.³⁰ A la pressió que comportava mantenir, en el sentit literal de la paraula, l'exèrcit carlí format per uns 10.000 homes, incloses les partides escampades per la zona de domini, s'hi va afegir els últims dies de la guerra l'exèrcit isabelí, una poderosa màquina formada per 40.000 homes que, sota les ordres d'Espartero, només tenien un únic objectiu: ocupar Berga i assolir la victòria, en una batalla que havia de posar fi a la Guerra dels Set Anys.

Les xifres dels exèrcits, de ben segur exagerades, espanten si les transformem en soldats acostumats a la violència, famolencs, esgotats, alguns ferits, que havien de reposar i cobrar una soldada, canviar de roba suada i de sabates, que necessitaven atenció mèdica, i un pilot de coses més difícils de resoldre en un món petit i empobrit.

Quan Espartero va entrar a Berga el 3 de juliol de 1840 no hi havia ningú, tothom havia fugit i només el va rebre el rector, mossèn Ramon Moreta (1780-1854). Espartero va publicar un ban en què donava tres dies de temps per retornar a Berga i amenaçava a qui no ho fes amb la confiscació del patrimoni; també ordenà enderrocar la gairebé totalitat de les fortaleses exteriors de Berga, a més de Queralt, excepte la Torre de la Petita i el

castell, les runes del qual els carlins havien aprofitat com a pedrera per construir les seves fortificacions.

Berga no fou l'únic nucli urbà que patí els efectes directes de la guerra; Gironella i Olvan foren incendiades per ordre del comte d'Espanya en un dels episodis més dramàtics de la primera guerra a la comarca i una de les més vergonyants per als carlins. Els perits de la Diputació de Barcelona van avaluar i fer públic al BOPB del 6 de abril de 1843 en 495.463 rals els danys provocats per l'incendi que va destruir el molí, el forn, l'ajuntament, la rectoria i 108 cases «*de milicianos y gente comprometida por la causa de la Libertad y del Trono legítimo de Isabel 2ª*»; només es lliuraren de la destrucció de les flames 28 cases. Els gironellencs no van cobrar les indemnitzacions fins al 1854-1855, i a canvi d'aquesta llarga espera no van pagar la contribució fins al 1849.³¹

La recuperació no fou gens fàcil i no és fins al 1860 que s'albirà el canvi, de la mà dels dos moderns projectes industrials, la fàbrica de cal Metre i la de L'Ametlla de Monegal. El rector de Gironella, que durant força anys va viure en un espai habilitat sota la teulada de l'església, ho confirmava en un informe que feia arribar a l'ajuntament en què deia que no donava l'abast a causa del creixement de la vila arran de la posada en marxa d'aquestes fàbriques. Mossèn Isidre Ribera va escriure al bisbe per queixar-se dels problemes que tenia amb els amos de les fàbriques que feien treballar els seus treballadors algunes hores del diumenge, fins que va aconseguir que aturessin les feines a les 12 de la nit de dissabte. Tot i que havia parlat amb Tomàs Viladomiu i Bertran, el tercer fabricant que entrava en escena amb un altre potent projecte industrial, perquè construís una església a la seva colònia i que aquest li havia contestat que ja ho faria, el rector escriu:

«... pero cuándo?. De seguro que antes se pasarán algunos años, porqué la iglesia no produce el tanto por ciento primero y principal móvil de todo fabricante».³²

La taxació efectuada a Bagà, que també patí l'assalt dels carlins i un incendi, donà una xifra menor que la de Gironella, 359.091 rals. En aquest cas els perits van ser més detallistes en la descripció dels desperfectes ocasionats per la guerra, que també es van publicar al mateix BOPB. Les destrosses van afectar els quatre portals de la vila, l'ajuntament, el forn de pa, la farga de Josep Ripoll i Parereda, el molí del Duc de Medinaceli i les esglésies de Sant Roc, Sant Sebastià, el Roser i la torre de la parroquial; una llarga llista d'hortos i cases amb els noms dels estadants, força de les quals consten com d'*emigrado*, és a dir de persones que havien deixat Bagà per anar a viure a un altre lloc, conseqüència de la crisi de la manufactura de la llana i de la guerra.

També hi ha expedients impulsats per particulars, com el del berguedà Jaume Vilardaga, que al·lega que

«por los carlistas le fue destruido un techo del primer piso de la casa que tiene y posee en la Plaza Mayor de esta Villa y robado un grande balcón de hierro, y que en el término de la Valltan le incendiaron y destruyeron una casa mesón dicho de San Bartolomé, obra contigua á el, habitación de Colonos, un encerradero de ganado y porcho y una pared; valorado que ha sido por punto, en la cantidad de cincuenta mil cuatrocientos noventa y ocho rs vn».

La referència a la barana del ferro de la casa del carrer Major no és anecdòtica sinó un signe més de les misèries de la guerra. Els carlins van haver de suplir la manca de municions i d'armes amb un intens saqueig de tot tipus de materials que poguessin reciclar-se per fabricar armes, bales i bombes. El març de 1837 el responsable de la Real Maestranza de Berga es presentà a Gironella per emportar-se les campanes de la parroquial; després de molt parlar, l'alcalde i uns quants caps de casa van aconseguir que només s'endugués una de les campanes del campanar i una altra de petita que estava trencada.³³

La dura postguerra

En menys de 40 anys el Berguedà va ser escenari de quatre guerres: la Guerra del Francès, els alçaments reialistes, la Guerra dels Malcontents i la Guerra dels Set Anys, que a Catalunya i especialment a Berga i al Berguedà s'allargà fins al juliol de 1840. La comarca va quedar, durant molt temps, eixuta d'activitat industrial i amb una crisi agrícola notable, que no deuria ser diferent de la que s'ha documentat al Solsonès entre 1840 i 1846:

*«de suma indigencia a numerosas familias, lo que provocará que en mayo de 1847 el capitán general de Cataluña, Manuel Pavía, preocupado por que el hambre pueda empujar a algunos ciudadanos a buscar la soldada en las filas carlistas, intentará paliarla, al menos parcialmente, a costa de su propio bolsillo al hacer entrega al obispo de la diócesis de una donación de una suma de 4.0000 reales, especialmente destinada a ayudar a los elementos más necesitados a causa de la hambruna».*³⁴

Fou el general Pavía qui va avalar, el 1848, davant el Ministerio de Fomento, la petició de la Diputació de Barcelona de construir la xarxa de carreteres que havia de fer possible tres objectius estratègics: donar feina als aturats, apartar-los de les partides de Matiners i facilitar els desplaçaments de l'exèrcit regular.

Temporalment, almenys fins que hi va haver diners suficients per pagar els jornals puntualment, força joves que havien quedat sense feina per la paralització de les fàbriques van treballar a les obres de la carretera,³⁵ una de les prioritats de la Reial Junta de Comerç, que considerava que la capital del Berguedà era un nucli industrial que calia connectar adequadament amb Manresa i Vic. Significativa és la queixa de l'ajuntament de Berga de l'any 1849 quan, en relació amb la subhasta d'uns trams de la carretera,³⁶ escriu a la Diputació per queixar-se de la lentitud dels treballs que mantenen incomunicada la comarca, que n'impedeixen el desenvolupament industrial i la implantació de fàbriques que podrien aprofitar els molts salts d'aigua

*«que ofrece el río Llobregat, donde se apresurarían los más capitalistas a levantar grandiosas y magníficas fábricas».*³⁷

La postguerra tampoc no fou fàcil. Ni el Govern, ni la seva mà dreta, la Diputació, estalviaven als berguedans de pagar els impostos, també els de 1841 i sense comprovar la situació real de l'activitat industrial de Berga i dels pobles del partit judicial,³⁸ els del cultu y clero,³⁹ el repartiment de "hombres para el ejército y milicias provinciales" d'aquest mateix any 1841⁴⁰ i, fins i tot, els extraordinaris com per exemple els que anaven destinats a reparar la presó de Berga i mantenir els presoners pobres de medicaments, palla i oli, i el sou dels carcellers, que arribava a la xifra de 5.072 rals.⁴¹

Entre la primera carlinada i la dels Matiners, integrants de les partides que no van trobar una sortida es van llançar al bandolerisme⁴² perquè:

*«La guerra civil dels Set Anys i les lluites liberals posteriors havien expulsat del sistema i del país tanta gent que les vies convencionals de la política esdevenien impracticables. N'estaven exclosos – i sense gaires ganes del que ara es diu reinserir-se- els milers d'excombatents carlins refugiats a França, on malvivien des de 1840 ... I encara hi havia els exclosos de l'interior. Parlo de la major part de la població que... no tenia vot, la qual cosa no l'invalidava per suportar la càrrega d'un sistema fiscal basat en els impostos indirectes i d'unes quintes que hom podia evitar aportant determinades quantitats en metàl·lic».*⁴³

La fàbrica de Cal Lluís Nè

L'any 1842 Berga era la població que tenia més establiments de filar i teixir cotó, 160; es tractava, però, d'una estructura envellida que exigia poc capital i un treball assalariat mal pagat, que expulsava contínuament treballadors a l'atur i que convertia molts petits fabricants en treballadors assalariats i endeutats. Amb tot, en aquest context difícil, quan tot estava a punt per a l'esclat d'una nova carlinada, la dels Matiners, amb una gran inestabilitat política i amb reformes legislatives i econòmiques, fou també un temps de canvi tecnològic. Acabada la primera carlinada, el projecte tèxtil que Grau i d'Alsina havien iniciat al peu del Metge va continuar de la mà d'un altre personatge singular: Lluís Rosal i Gironella, àlies Nè, (Gironella ?- Berga 1881), ni més ni menys que germà d'un dels dirigents carlins més notables de Berga, Ramon Rosal i Gironella (Gironella 1814- Berga 1893), àlies Ramonet Nè, que s'alçà en armes i liderà una de les colles més actives durant totes les guerres carlines.

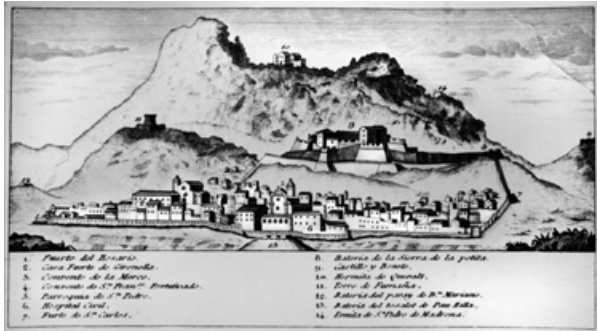
La biografia del fabricant va lligada a la del guerriller, enaltida per les cròniques que li va dedicar la premsa carlina amb motiu del seu decés, com ara la de *La Voz de Queralt*:⁴⁴

«D. Ramón Rosal (a) Ramonet Né debe ser contado en el catálogo de los héroes catalanes que sacrificaron su bienestar y su vida en aras del carlismo, pues había tomado parte activa en los tres guerras que se han sostenido por la causa de la legitimidad española. Nacido en Gironella en el año 1814, pasó sus primeros años en Berga y apenas había principiado la primera guerra, cuando fue preso por sospechosos o por propagar ideas carlistas. Una columna lo conducía atado codo con codo a Manresa y en el camino antes de llegar al hostal llamado Grapal hablo con un hijo de Berga, quien se compadecía del triste estado en que se hallaba su paisano y amigo; pero Rosal le contesto: "això no es re, he esmorzat a Berga, dinaré al Grapal i soparé en lo santuari de Queralt».

L'autor de l'article diu que, havent dinat, Rosal va saltar per una finestra de l'hostal situat prop de l'aiguabarreig de la riera de Merola amb el Llobregat, al terme de Puig-reig, i que tal com havia dit, va ser a sopar a Queralt. La crònica continua dient:

«Terminada la campaña entró en Francia donde permaneció hasta el 1847, y luego regresó con la efectividad de comandante, distinguiéndose siempre por su pericia militar, por su valor y por su clemencia a favor de los prisioneros. Después de la Revolución de Setiembre vivía D. Ramón Rosal en Berga, casi siempre enfermo por los achaques de la edad y sobre todo por el efecto de sus heridas que llevaba en su cuerpo. Al ver el desbarajuste de la revolución triunfante, determino tomar parte en la guerra, y luego fue nombrado primer Jefe del Batallón de Barcelona. A pesar de tener inutilizado un brazo a causa de una antigua herida, desempeño un brillante papel en la última campaña. Estaba su hijo Luis,⁴⁵ teniente de infantería, con 40 hombres encerrado por una columna en Pont de Revantí, cuando Rosal marchó de Aviá con 200 hombres en su auxilio. Llega a dicho pueblo con su poca gente, se lanza sobre la columna sitiadora, la pone en dispersión, haciendo 60 prisioneros que fueron muy bien tratados por los carlistas y luego sirvieron para canje. Estaba condecorado con tres cruces de San Fernando de 1ª clase y tres de sencillas. El nombre de Ramonet Né era respetado por amigos y adversarios, y deja a su hijo⁴⁶ el patrimonio de su valor y lealtad».

A hores d'ara no podem explicar el traspàs de la propietat i del projecte del liberal Grau i Alsina al carlí Lluís Rosal. Tot indica que la data de 1848⁴⁷ és la de la posada en marxa de la fàbrica de Cal Lluís Nè on es cardava el cotó amb 13 màquines de cilindre, es filava amb màquines manuals però també amb les *mulejennis* amb 1.080 fusos,

i es teixia amb 36 telers manuals. Les màquines mecàniques funcionaven amb l'energia del Metge, que, canalitzada l'aigua, aconseguia una força de 4 CV, amb una roda de calaixos de fusta⁴⁸ que fou millorada el 1857, quan davant la necessitat d'augmentar la força del salt es va construir una bassa de considerables dimensions que motivà la protesta dels regants i els fabricants que treballaven amb l'aigua del Metge i que veien perillar un recurs que estava regulat des de 1749. Finalment, s'arribà a un acord i s'establí un nou protocol, signat el 31 de juliol de 1859 davant el notari Antoni Pedrals.⁴⁹

A l'inici de l'arcada que donava entrada al canal que conduïa l'aigua de la nova bassa fins a la fàbrica, s'hi va gravar la data de 1859. És l'únic que queda d'aquest interessant edifici industrial,⁵⁰ una petita fàbrica de pisos que constava de tres cossos adaptats a l'estreta vall del Metge, que disposava d'un habitatge, domicili de Lluís Rosal, i d'una capella, dedicada a la Mare de Déu de Queralt. Era sens cap mena de dubte la fàbrica més gran de Berga, l'única, segons ressenya Gabriel Graell en la seva *Historia del Fomento del Trabajo Nacional*.⁵¹

Lluís Rosal àlies Nè va morir el 15 de setembre de 1881; l'historiador Vilardaga li dedica la *Efeméride* núm. 469⁵² i aquestes paraules:

«Fue el que contribuyó con su genio al desarrollo industrial algodonero que tuvo lugar al principio del s. XIX, y al que tanto contribuyeron las máquinas bergadanas. Falleció sin sucesores y dispuso en su testamento que en faltando su viuda, fuesen parte de sus obras destinadas a la enseñanza. Así se ha realizado, siendo la escuela que con su dinero se ha fundado, la que está instalada a cargo de los Hermanos de la Doctrina Cristiana, en la Plaza de Viladomat y en el mismo edificio construido el 1829 para Teatro, por el Ayuntamiento de Berga. La fábrica que edificó es la que, detrás del Castillo y movida por las aguas del Metge, se conoce por Cal Lluís Né. Pertenece hoy al bergadán Victoriano Cunill. No había nacido en Berga, pero vivió en ella desde su más tierna infancia».

Des de 1869, que Lluís Rosal i Gironella s'havia associat amb Esteve Monegal i Soler (1822-1879)⁵³, fill de Sant Llorenç de Morunys i resident a Barcelona, havia impulsat interessants projectes cotoners, a Berga i al Llobregat. Van fundar l'empresa Monegal, Rosal y Cia, que

consta activa a la fàbrica de Cal Lluís Nè i pagant contribució industrial a Berga el 1869 i també el 1879 per 66 telers mecànics, mentre que Lluís Rosal, fabricant de filats, pagava per 2.825 fusos, 10 cardes, 66 telers mecànics i 1 motor hidràulic.⁵⁴

Conscients de les limitacions de la fàbrica del Metge, Lluís Rosal, Esteve Monegal i Miquel Roca i Noguera, de Casserres, van posar els ulls en el Llobregat per aconseguir l'energia que no els donava el Metge, i ho van fer al molí de l'Ametlla, del terme municipal de Casserres, entre la parròquia de Sant Vicenç d'Obiols i la de Santa Eulàlia de Gironella, i que amb el temps fou conegut com *Ametlla de Monegal*.

Fou aquí on el 1825 Josep Comas i Ametlla, l'hereu de la masia de l'Ametlla, va obtenir permís per construir una fàbrica tèxtil al costat del molí que feia temps que funcionava. Des de 1814 que Josep feia funcionar un molí a l'Ametlla de Merola, al terme de Puig-reig, que fou convertit també en un petit establiment per cardar i filar cotó, com faria també al molí de la seva propietat. En un lloc i en l'altre, els projectes en mans de Josep Coma i Ametlla no van anar bé, i se'n va retirar i vendre als fabricants amb els quals s'havia associat la seva part; a ambdós llocs hi deixa per sempre el cognom.⁵⁵

El setembre de 1858 apareixen en escena Lluís Rosal i Gironella, que compra les dues terceres parts del molí de l'Ametlla i de la seva maquinària a Ramon Codina i Mas de Berga i Lluís Mas i Serra de Barcelona; Esteve Monegal i Soler, que es quedà la tercera part, i Miquel Roca i Noguera, fabricant i veí de Casserres, la part restant. Més endavant deuriem comprar la fàbrica del Rutllant, i comencen a construir una nova fàbrica, més gran, més moderna, totalment mecanitzada, una fàbrica que requerirà equipaments i que donarà lloc al naixement de la colònia de l'Ametlla de Monegal. La societat es va mantenir fins al 1893, que els hereus de Rosal i Roca van vendre les seves accions a Josep Monegal que va esdevenir l'únic propietari de la fàbrica i de la colònia.

El 1858 és una data important perquè també és la del punt de partida del projecte dels germans Rosal i Cortina, Anton, Ramon i Agustí, que aquest any compren els terrenys i el 1860 la fàbrica es posa en marxa. A partir d'aleshores, es produeix una explosió d'iniciatives que transformen la vall alta del Llobregat en un riu industrial, tal com havia succeït abans d'aquesta data amb el tros de riu més proper a Manresa i també en el cas del Cardener. El que seran les grans colònies tèxtils del Berguedà neixen com a fàbriques hidràuliques en el període 1858-1875,⁵⁶ en els anys entre els Matiners i la tercera carlina.

Altres fabricants que no van marxar

Alguns fabricants no van marxar però van invertir fora de Berga, concretament a Sallent⁵⁷ i a Puig-reig, associats amb fabricants d'aquesta activa vila del Bages, molt més segura i amb més oportunitats. El sallentí Josep Claret Illa Casas va fer societat amb Josep Farriols i Ramon Arpa, fabricants de cotó de Berga, per treballar a la Fàbrica Vella de Sallent. Ramon Serra, instal·lat a la mateixa fàbrica, on també vivia, era també de Berga i soci de la companyia «*que corre baix lo nom de Serra, Claret, Casas i Cia*», que controlava 5/8 parts de l'aigua del Llobregat. L'any 1850 la fàbrica tenia 40 CV de potència hidràulica i tenia instal·lats 1.980 fusos de mules i 1.240 fusos de contínues, signe evident que ja s'havia iniciat el procés de renovació.

El 1852 es formava una nova societat que funcionaria amb el nom de *Claret i Cia*, amb un capital de 89.194 lliures que es repartien entre *Llorenç Pons i Cia.*, José Claret i Illa, Maria Serra i fill, hereus de Josep Farriols, hereva de Ramon Arpa i Maria Santmartí. El soci de Barcelona, Llorenç Pons, Mata i Cia., es cuidaria de la venda dels gèneres, d'enviar

el cotó necessari i d'avisar dels gèneres que tenien millor sortida.

L'1 de juliol de 1861 Llorenç Claret i Sorribes, de Sallent, i Josep Pla i Bonet, propietari, comerciant de Berga i futur alcalde entre 1875 i 1876, compraven el salt d'aigua del Malpàs per construir-hi una fàbrica. Els Pla,⁵⁸ una de les famílies benestants de Berga, eren propietaris del Molí del Pla, a la Rassa dels Molins, documentat des del s. XVIII, i que van arrendar a diferents moliners.⁵⁹ Però amb la fàbrica del Malpàs de Sallent no en tenien prou i van negociar amb el propietari del molí de Puig-reig, Miquel Vilanova, l'amo de la masia de la Serra de Cap de Costa que havia comprat el 1860 el molí afectat per la desamortització. Vilanova, que va vendre un tros de terra a tocar del molí on es proposaven construir una fàbrica⁶⁰ que, com la de Sallent, van passar a formar part d'una nova societat formada per *Llorenç Pons, Mata i Cia.* de Barcelona, Llorenç Claret i Sorribes de Sallent i Josep Pla i Bonet de Berga que funcionaria amb el nom de *Claret, Pla i Cia.*, per deu anys prorrogables i amb un capital de 48.000 duros, 24.000 dels quals aportava *Llorenç Pons, Mata i Cia.*, i 12.000 pels altres dos socis. El soci de Barcelona s'encarregava de la comercialització i cobrava una comissió del 3%.

Des del segle XVII que es tenen notícies dels Rosal, una família de Berga que aleshores ja es dedicava al comerç de teixits de llana i lli, la qual cosa li va fer possible d'ascendir socialment fins a ocupar càrrecs en el govern de la vila de Berga i formar els seus descendents en els ministeris religiosos (capellans, canonges), advocats o notaris. A final del XVIII van invertir diners en diferents negocis associats amb artesans actius i innovadors de Berga, situada a pocs quilòmetres de la frontera amb França, que vivien immersos en el procés de construcció de modernes màquines tèxtils, copiant i perfeccionant els models que arribaven a França del contraban. Fusters, ferrers, clavetaires, manyans i llauners es convertien en constructors de modernes i, associats amb paraires, traginers i comerciants, van crear les primeres societats de filats i teixits de cotó. Aquest és el cas dels germans Rosal i Farriols, l'hereu Antoni, Josep i Albert, que figuren com a ferrers i fabricants de teixits de cotó, amb el sobrenom de *falcers*, és a dir fabricants de falçs.

L'any 1820 Antoni decideix crear, amb els seus fills, una companyia familiar; però, amb l'arribada de la primera Guerra Carlina, el 1833, ho aturen tot. Els Rosal decideixen

abandonar temporalment Berga i es traslladen a la moderna, industrial, marítima i progressista ciutat de Mataró, que el 1848 queda connectada amb Barcelona a través de la primera línia ferroviària construïda a la península; la locomotora d'aquest ferrocarril es convertirà en la marca de fàbrica dels Rosal.⁶¹

L'etapa mataronina dels Rosal, especialment entre 1840 i 1859, és plena d'èxits empresarials que els permeten acumular prou capital per tornar a casa, comprar uns terrenys al peu del Llobregat i impulsar la construcció d'una gran fàbrica de riu que, amb pocs temps donà origen a la colònia tèxtil més gran del Berguedà. La fàbrica es va posar en marxa entre 1859 i el 1863 ja declarava 30 telers i 200 fusos, habitatges per als treballadors i edificis de serveis. Però aquest és un altre capítol, el de la història industrial de la comarca del Berguedà.⁶²

Els fabricants que no van tornar a la comarca

Manresa va esdevenir refugi de molts emprenedors berguedans quan, acabada la guerra el 1840, la ciutat va conèixer una etapa de gran creixement industrial fins el 1860, caracteritzada per la desesperació de la llana, el retrocés de la seda i el reialme del cotó. Es produí l'ocupació total del Cardener al seu pas pel terme municipal i s'ocuparen els emplaçaments hidràulics més potents dels pobles veïns del Llobregat per part d'industrials que formaven societats i que invertien en l'adquisició de potent maquinària –la segona generació de les *waterframes* i *mulejennies*, i les primeres contínues, selfactines i telers mecànics–, sobretot quan els anglesos van aixecar la prohibició d'exportar-ne a partir de 1842.

En aquest procés participaren berguedans que s'adonaren que el model industrial de Berga, fonamentat en les màquines de cardar que fan servir la força hidràulica del Metge i l'escampada de màquines de filar i telers manuals arriba a la seva fi, tot i que les estadístiques de l'època registren encara 160 fàbriques de filats i teixits de cotó el 1840,⁶³ totes petites.

El 1800 Antoni Patzi figura com a pareire instal·lat a cal Claret, una casa de la Baixada de la Torre de les Hores de Berga que aprofitava, gràcies a un canal que sortia del Molí de la Gratella, l'aigua per treballar. Quan els Patzi van abandonar Berga, a cal Claret s'hi va instal·lar, el 1850, el fuster, que va donar nom a la casa i que feia anar una petita torneria que fabricava peces per a la indústria tèxtil aprofitant la força de l'aigua canalitzada.⁶⁴ De Bonaventura Patzi no sabem si abandonà Berga durant la I Guerra Carlina o després del conflicte, però el que és evident és que a Manresa, i associat amb altres fabricants, es dedicava a la filatura i el teixit. El 1858 juntament amb el seu soci, Francesc Burés, van vendre la meitat de la fàbrica que tenien a Sant Vicenç de Castellet a Josep Balet i Bellvé.⁶⁵ Joan Arenys era fill d'un teixidor de llana de Gironella i de Rosa Xipell, filla d'un pareire de Sallent, i durant una llarga temporada va fer de comerciant a les Castelles; el 1785 posava en marxa una societat amb Josep Vilardaga, advocat de Barcelona, i el seu pare, Carles Vilardaga, hisendat de Berga, per fabricar indians amb un capital de 30.000 lliures: Arenys en posava 20.000 i els altres dos socis 5.000 cadascun. Amb el nom de *Joan Arenys i Cia.* van contractar el tècnic Joan Gebelli, per 500 lliures l'any i 1/12 part dels beneficis,

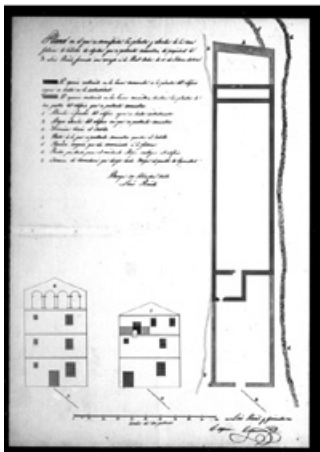
amb el compromís de residir a la fàbrica, un projecte que va acabar malament després de la mort del seu fill Josep.⁶⁶

De Gironella era Pere Gironella i Cluet (1757- ?)⁶⁷ fill d'una família de teixidor de lli que a partir de 1769 ja figuren com a negociants que escampen la seva activitat per *les Castelles*: a Pere els negocis li anaven bé, com ho demostra el fet que l'any 1799 va comprar una gran casa situada al carrer Major al matrimoni Tarragona-Peguera, per l'import de 2.800 lliures i al cap de poc va pagar 8.000 lliures per la fàbrica manresana de *Cots, Soler i Comas*. Va aconseguir una notable posició econòmica que li va permetre promocionar els seus fills: l'hereu Manuel Gironella Farriols s'instal·là com a comerciant a Castella; Josep, doctor en lleis, fou advocat de la Reial Audiència de Barcelona, i Ramon, metge.

Als socis Vilardaga els va anar més bé. De fet, el seu punt de partida era més favorable perquè, a més d'un notable patrimoni, els germans Carles i Josep Vilardaga i Canudas van aconseguir fer efectiu el privilegi de cavaller que el seu pare, Carles Vilardaga i Savall havia iniciat abans de morir, i que els fou reconegut el 8 de setembre de 1784.⁶⁸

Carles, l'hereu, es quedà a Berga des d'on invertia en la manufactura aconsellat pel seu germà.⁶⁹ Josep, instal·lat a Barcelona, és present en alguns dels projectes més notables del seu temps, entre els quals destaquem la faceta de soci de naviliera *Vilardaga, Julià* y *Reynals*.⁷⁰ El 1830 emprenien la construcció d'un vaixell de vapor amb la participació d'altres socis, com Ignazio Villavecchia i la firma comercial Campi y Brocca, amb els quals funden la societat *Compañía Catalana de Vapor*.⁷¹

El comerç i la navegació marítima van proporcionar molts diners a Josep Vilardaga, alguns procedents de l'extraordinari negoci que suposava el tràfec d'esclaus africans. El soci Juan Reynals era nebot d'un gran comerciant negrer de Santiago de Xile i de Buenos Aires actiu fins a principis del s. XIX, Onofre Reynals, i no hi ha dubte que la *Compañía Catalana de Vapor*, precedent de la futura societat *Navegación e Industria*, fundada el 1841 –i firma

fundadora de la *Compañía Transmediterránea* el 1916–, va participar en el tràfic d'esclaus amb la societat de Jaime Tintó e Hijo. fins al 1836, en què van trencar relacions.⁷²

El 1837 els socis de la naviliera *Vilardaga, Julià y Reynals* decideixen apostar per una nova línia de negoci, la de la reparació i

fabricació de vaixells de vapor ubicada a la Barceloneta: *Talleres Nuevo Vulcano*. Sota la direcció de Pedro Sisteré i l'assistència tècnica del britànic M. Wrigth, Joan Reynals en serà el director i els principals accionistes els empresaris Francesco Brocca, Ignasi Villavecchia, als quals es van afegir Joaquim Castañer, *Girona, germans, Clavé i Companyia*, Josep Plandolit, Ramon de Martí i Estruch, president de la Societat Econòmica d'Amics del País; Josep Maria Serra i Muñoz, armador; Francesc Fontanella, financer i borsista, i Josep Vilardaga; també hi participa el bergadà Jaume Safont i Lluch. El capital inicial es va xifrar en cent-cinquanta mil duros.

Com era costum, els socis van lligar el present i el futur de la seva empresa amb una política matrimonial estratègica. Josep Vilardaga es va casar amb Rosa Julià, i les seves filles, Rosa i Dorotea, amb Antoni Nadal i Pujolà (1812-1876) i Joan Nadal i Pujolà (+1855), respectivament. Un doble matrimoni de dues germanes amb dos germans. El cognom Vilardaga es va perdre però no la fortuna i el prestigi de les noies Vilardaga, que casades amb els Nadal s'integraren en una de les famílies més emprenedors de la Catalunya del seu temps. Sens cap mena de dubte que les seves fortunes i patrimoni van ser decisives en la constitució de la societat *Nadal i Ribó*, un impressionant holding comercial i fabril.⁷³ Foren fills de Joan Nadal i de Dorotea Vilardaga, M. Mercè, Rosa, Joan, Dorotea i l'hereu, Josep M. (Barcelona 1845 – Barcelona 1908), un dels administradors de la primera sucursal del Banc d'Espanya a Barcelona i membre del consell d'administració del Banc de Barcelona. Vinculat al Partit Liberal Conservador, Regidor de l'Ajuntament barceloní i Alcalde (1896-1897), Diputat (1876 i 1879) i Senador (1899-1900). Fundà el Cercle Liberal Conservador de Barcelona i fou President del Cercle del Liceu (1880-1882). Es va casar amb Antònia Ferrer i Nin i fou pare de Joaquim Maria de Nadal i Ferrer, advocat, escriptor i polític.

Les filles d'Antoni Nadal i Rosa Vilardaga foren Laura –casada amb Enric Villavecchia i Busquets–;⁷⁴ M. Pilar –casada amb Joaquim de Cabirol Peri–⁷⁵ i Zoa, la pubilla, que es va casar amb Adolf Clavé i Flaquer, fill de Joan Bautista Clavé i Vidal, soci de la firma *Girona Hermanos, Clavé y Compañía*, fundador del Banc de Barcelona i inversor a l'Eixample de Barcelona. Zoa es va casar una segona vegada amb Bartomeu Vidal i Nadal, vinculat a Nadal i Ribó i principal impulsor d'*El Fomento del Ensanche* de Barcelona, que en

morir el 1886 la féu hereva universal. Zoa Nadal i Vilardaga i el seu fill, Antoni Clavé i Nadal, varen rebre del Papa Pius XI el títol pontifici de Comtes de Vilardaga; va morir el 1935, vídua per tercera vegada de F. Tusquets.

La trajectòria del casserrerenc Jaume Ricart i Guitart (Casserres 1801-Barcelona 1872) a Barcelona també va ser ràpida i exitosa. Als 15 anys ja era a la Ciutat Comtal i als 20 anys comprava i venia cotó i, segurament, dirigia una xarxa de filatura a domicili que arribava fins a Casserres. El 1840 ja consta com a fabricant de filats i teixits de cotó i gràcies a un casament molt estratègic, va esdevenir un empresari rellevant. La seva esposa, Rosa Gibert i Abril, era filla de Jaume Gibert, que, amb el seu hereu Francesc, tenia una fàbrica de filats de cotó al carrer de les Tàpies de Barcelona.

El 1834 Ricart ja figura al capdavant de la fàbrica en el procés d'ampliació; fou la primera de Barcelona a tenir una estructura interior de jàsseres de fusta sobre columnes de fosa. El 1835, acabades les obres, s'hi instal·là una màquina de vapor de 30 CV, una de les primeres del país, i aviat la filatura s'amplià amb la secció de teixits i estampats. El negoci va créixer amb la inauguració el 1850 d'una nova fàbrica de filats i teixits a Barcelona, el 1851 una d'estampats a Sant Martí de Provençal, i el 1860 una de teixits a Manresa.⁷⁶

Quan va morir el 1872, amb 71 anys, el seu fill Jaume Ricart i Gibert ja feia anys que era, a més d'un important empresari tèxtil, marquès de Santa Isabel, un títol que heretà el 1859 de l'oncle Jaume Gibert i Abril (1764-1859), resident a Madrid i tesorer general de la Casa Reial i del Patrimoni de la reina Isabel II.⁷⁷ Els Gibert estaven molt ben posicionats a la capital del regne, on es van traslladar, a més de Jaume, dues de les seves germanes, Raimunda i Magdalena.

Raimunda estava casada amb Tomàs Felip Riera i Rosés (Barcelona 1790- París 1881), tesorer de la casa de l'infant Francesc de Paula d'Espanya, intendent honorari de l'armada reial, diputat a Corts i financer, que el 1833 va obtenir de Ferran VII el títol de marquès de Casa Riera; Riera va fer importants préstecs al seu cunyat, Jaume Ricart, gràcies als quals va poder eixamplar i modernitzar les fàbriques.⁷⁸

El cunyat d'ambdós, de Riera i de Ricart, Manuel Matheu i Rodríguez, casat amb Magdalena Gibert i Abril, introduït en els estaments oficials de la capital, prestava també sumes importants de diners, per exemple, 20.000 lliures, a Joan Vilaregut, que el 1830 posà en marxa la seva primera fàbrica a Sallent que fou el gran laboratori tècnic i experimental que féu possible la constitució de la mítica fàbrica Bonaplata de la societat *Bonaplata, Vilaregut, Rull y Compañía*.⁷⁹

Matheu fou proveïdor de l'exèrcit a la zona de Navarra i el País Basc durant les guerres carlistes. Va fer tants diners que podia avançar els sous de la tropa i a canvi rebre els favors del general Espartero i de Madoz. Isabel II, que li concedí la *Cruz Supernumeraria de la Real y Distinguida Orden de Carlos III* i el títol de *Caballero de la Real Orden Americana de*

Isabel la Católica.⁸⁰ Jaume Ricart i Guitart era el 1830 president de la Comissió de Fàbriques i el 1840 un dels principals contribuents de Barcelona.

Ricart fou accionista fundador de la *Barcelonesa de Fundición, Construcción de Máquinas y Fabricación*, empresa que més endavant donaria lloc a la *Maquinista*

Terrestre y Marítima, el 1844 participà en la fundació del Banc de Barcelona i posteriorment fou nomenat membre de la junta de govern. Fou, com Jordà i Safont, d'aquella generació d'empresaris que van teixir la seva aliança amb la monarquia, van saber integrar-se en les estructures del poder i convertir-se en els millors defensors de l'*status quo*.

El 1858, Ricart constituí la societat *Jaime Ricart i Fill* amb el seu hereu, Frederic Ricart i Gibert, que fou qui apostà per l'especialització dels centres de producció de la companyia, el més emblemàtic el conjunt industrial de Can Ricart, al Poblenou, que el 1875 Frederic Ricart⁸¹ va ampliar de la mà de Josep Fontserè i Mestre, que va ser també l'autor de la residència familiar al passeig de Sant Joan.

La gran fàbrica de Can Ricart ocupa un espai equivalent a quatre illes del pla Cerdà, a l'antic eix industrial del carrer de Pere IV. Ampliada en cinc fases des de 1853 fins a 1922, és un dels tres grans conjunts industrials del segle XIX que queden a Barcelona, junt amb Can Batlló del carrer Urgell i Can Batlló de la Bordeta.

Els que van marxar a Madrid

La societat Oller Germans i Companyia⁸² es va constituir el 1817 en escriptura privada amb Climent Jordà i Bover, comerciant resident a Barcelona però natural de Berga, com a soci principal, que aportà 80.000 lliures; els Oller, que eren els amos de la fàbrica de la qual cobraven lloguer, només 3.500 lliures. El 1819, quan Jordà va morir, entre capital i beneficis se li reconeixien 90.824 lliures, i la seva vídua decidí continuar participant en la societat però reduí el capital fins que la societat es va dissoldre el 1831, quan la vídua Jordà va morir.

Tot indica que una part de la família Jordà s'havia instal·lat a Barcelona a principi del XIX. Els nebots de Climent, fills de Josep Jordà i Bover (Berga 1722 - 1834) i d'Eulàlia Santandreu i Riu, també ho van fer: Josep Jordà i Santandreu (Berga 1779 - Barcelona 1834),⁸³ casat amb Maria Ana Gelabert i Font (Barcelona 1792-1869) es va dedicar al comerç colonial, un pròsper negoci continuat per la seva vídua que va constituir la societat *Vídua de Jordà, Fill i Cia*, amb Josep Jordà i Gelabert (València 1818 - Berga 1877).

Eren rics, tant, que foren, juntament amb Joaquim de Gispert i Anglí, Antonio Tintó, Girona Hermanos Clavé y Compañía, Francisco Mandrí, José M. Serra i Manuel Gibert, i

el berguedà Jaume Safont, fundadors del Liceu, i encara més, associats amb Tintó, constructors del Liceu a partir de la societat *Jordà, Tintó i Cia*,⁸⁴ l'empresa encarregada de construir un edifici que s'acabaria convertint en un dels principals símbols de Barcelona i espai de sociabilitat de la burgesia catalana, el Gran Teatre del Liceu. *Jordà Tintó i Cia.* es van encarregar de l'enderrocament del vell

Manresa

convent dels Trinitaris i de la construcció del nou teatre, i van finançar totes les obres segons acord del 27 de novembre de 1844 amb la societat del Liceu de la qual eren membres. A canvi la societat del Liceu va cedir

«a los mismos Sres. Jordá Tintó y Compañía y a sus derecho habientes siete décimas sextas partes de la totalidad de palcos y lunetas que contendrá el nuevo teatro, deducidos solamente de ella dos palcos que deben reservarse, el uno para las autoridades y el otro para la Junta Directiva del Liceo».

El seu germà petit, Antoni Jordà i Santandreu (1795-1864), es va formar a Reus al costat de l'oncle Climent i a València, on s'inicia en negocis mercantils. Retornat a Barcelona i casat amb Francesca Vilarasau i Riu, construeix la seva fàbrica a l'actual carrer de l'Arc del Teatre, on el 1840 instal·là una màquina de vapor de 12 CV comprada a la casa anglesa Hall, de Dartford. El 27 de novembre del 1846 la fàbrica de filats i teixits de cotó d'Antoni Jordà i Cia fou incendiada per un grup d'obriers, en un dels atacs ludites documentats a Barcelona.

El 1848, Antoni Jordà i Andreu Mas, casat amb Eulàlia Jordà i Gelabert, es van associar amb l'enginyer mecànic Michel de Bergue per a l'explotació de la filatura, un altre matrimoni estratègic. El 14 de juliol del 1854, durant el conflicte de les selfactines, la fàbrica va ser assaltada i algunes màquines foren destruïdes en un episodi de violència que desencadenà l'incendi de les fàbriques *Arnau, Castells i Cia.*, Josep Morull, *Rosés i Cia.*, *La Industrial Cotonera, Miquel i Cia.* i la *Cotonera S.A.*, com la de *Jordà, Mas i Cia*, totes filatures de nova planta. La del Jordà funcionava amb una màquina de vapor de 15 CV i declarava 2.160 fusos de *mulejennies* i 62 operaris.

L'any 1855, la fàbrica regentada per Francesc Jordà era objecte d'una denúncia a causa de les molèsties ocasionades per la trepidació de les màquines a les cases veïnes. Després d'un dictamen dels arquitectes Antoni Rovira i Trias i Elies Rogent s'ordenà la suspensió del seu funcionament.

Barcelona

Una història industrial dura que l'Antoni va compaginar amb inversions en diferents societats mercantils i especialment en el sector de les assegurances i la banca – fou fundador de la *Compañía de Probidad*, del Banco de Fomento i de la *Compañía Española General de Seguros*, de la qual fou director– i una intensa activitat política: el 1841 era Senador per Girona i després per Múrcia, Diputat a Corts pel districte electoral de Berga.⁸⁵ Va morir el 23 de setembre de 1864 juntament amb el seu cunyat, Manuel Vilarasau i el seu fill Manuel Jordà i Vilarasau, de deu anys, víctimes d'una intoxicació.⁸⁶

A Madrid, Jordà formava part, amb el berguedà Josep Safont i Lluch, i Jaume Ceriola i Castellà, d'un grup selecte de catalans relacionats directament amb Juan de Dios Álvarez Méndez, *Mendizábal*, que, a més de líder indiscutible dels liberals progressistes, fou ministre i impulsor del procés de desamortització eclesiàstica, i home de negocis. Eren la *burguesia mendizabalina*, que va monopolitzar el "*ambiente mercantil madrileño durante un decenio*".⁸⁷

Dels Safont instal·lats a Madrid,⁸⁸ companys de negocis de Jordà, en tenim més informació.⁸⁹ L'avi patern de Josep Safont i Lluch, traginer de Capolat, va abandonar el Berguedà per instal·lar-se a Vic, on la família va prosperar i molt. El fill, Josep Safont i Casarramona, arrendava el *excusado* i el *noveno* de les vuit diòcesis de Catalunya, el delme del corregiment de Girona i participà en la fundació de la societat *Riera, Casas i Companyia*, però sobretot fou un dels més grans compradors, a escala estatal, de la desamortització, comprant finques a Catalunya i moltes més a la resta de l'estat.

Els germans de Josep Safont, que era l'hereu, també van fer importants negocis a Madrid. Jaume fou administrador de béns nacionals de la província de Barcelona, i Miquel i Manuel van adquirir béns desamortitzats a Madrid i Toledo per valor de quatre milions de rals. Josep fou contractista dels vestidors de l'exèrcit, participà en l'explotació de mines de carbó d'Astúries, es va vincular al negoci del monopoli de la sal a Catalunya, fou arrendatari del paper segellat, propietari de la fàbrica on es produïen fanals per a l'enlluernament públic, canons per a l'exèrcit, ponts de ferro, vies de ferrocarril, grues de ports..., propietari de finques a Santa Perpètua de Mogoda, Tiana, Vic, Santa Eugènia, Lleida, Girona,

Sevilla, Ciudad Real, Àvila, Mallorca, Segòvia i Madrid. Morí ric i sense fills; la seva hereva fou la filla del seu germà Manel, Josefa Safont i Quiroga. Cap dels altres germans va tenir descendència.⁹⁰

Volem destacar les estretes relacions entre aquests berguedans d'origen, els Jordà, Vilardaga i Safont, amb el tràfic negrer, a més de participar en la fundació i el negoci del Banc de Barcelona i en la fundació, per exemple, de la societat

Madrid

que es va constituir per construir la carretera de Lleida i Tarragona, amb Antoni Tintó i Jaume Safont i Lluch al capdavant. No eren uns empresaris qualsevol; en la llista dels vint principals empresaris cotoners de Barcelona entre 1833 i 1844,⁹¹ hi ha Joan Jordà i Santandreu, comerciant nascut a Berga; Jaume Ricart i Guitart, comerciant i industrial cotoner nascut a Casserres, i Josep Vilardaga i Julià, industrial cotoner nascut a Berga.

Formaven part d'una nova classe dominant, la burgesia comercial, que van fer molts diners durant els anys violents de les guerres de la primera etapa del segle XIX amb l'aprovisionament de l'exèrcit, arrendament del monopoli de la sal i del paper segellat, préstecs, compravenda de béns desamortitzats i tràfic negrer... Una part d'aquests beneficis els van invertir en la nova indústria i es convertiren també en fabricants importants,⁹² però no únicament, perquè invertien també en el ferrocarril, la banca, les assegurances (marítimes, contraincendis, etc.), la primerenca explotació carbonífera, en la fabricació de gas, en obra pública i privada, com és el cas de la construcció del Liceu o la urbanització de l'Eixample, entre molts altres projectes.

A Madrid, Josep Safont ocupava les primeres places de la llista dels grans contribuents, juntament amb Felip Riera i Manuel Matheu, els cunyats de Jaume Ricart, i altres catalans com per exemple el banquer Gaspar Remisa, i defensaven, amb moderació, els interessos proteccionistes⁹³ dels empresaris cotoners des de la seva cadira de diputats; amb moderació perquè el proteccionisme no afavoria altres línies de negoci.

No van tornar mai al Berguedà; i pel que fins ara coneixíem, tampoc no van invertir-hi en uns anys en què la comarca vivia intensament la causa carlina, mentre que ells, a Madrid, eren els puntals del liberalisme progressista i d'Isabel II, una opció política que els va convertir en extraordinàriament rics i poderosos.

Notes

- 1- SERRA ROTÉS, R. «Carlisme i industrialització durant la Guerra dels Set Anys al Berguedà». *La industrialització al Berguedà i el fenomen carlista*. D. Montaña; J. Rafart (Coord). V Simposi d'Història del Carlisme, Avia 13 de maig de 2017, Centre d'Estudis d'Avia , p. 17-49. SERRA ROTÉS, R. «Espionatge, contraban i transferència tecnològica al Berguedà preindustrial (finals del s. XVIII i principis del XIX) ». *Aliances Territorials Pirinenques 17es Trobades Culturals Pirinenques*, Societat Andorrana de Ciències, Andorra 2021, p. 83-100.
- 2- SOLÀ, À.: *Aigua, Indústria i fabricants a Manresa (1759-1860)*, Centre d'Estudis del Bages/Col·legi d'Enginyers Tècnics Industrials de Manresa/Enginyers Industrials de Catalunya, 2004.
- 3- El 1858 els Rosal Cortina van apostar per instal·lar-se al peu del riu al límit dels termes municipals de Berga, Avia i Olvan. Aquesta no era però la única opció ni tampoc la més propera a Berga, tot i que si que es la que comunica directament amb la carretera planificada per la Diputació. Des de Berga, el camí més curt al Llobregat és el de Pedret i el que resseguint el treballador Metge, i pel costat del Molí del Nin, arriba al Llobregat al terme de la Baells; cap dels dos disposaven d'un bon camí, ni es comptava que hi pogués ser.
- 4- Arnabat comptabilitza un total de 2.878 realistes morts a la comarca, amb xifres altíssimes a Berga (507 morts) i La Pobla de Lillet (289 morts) sobre una població total que no arribava a 23.000 habitants. ARNABAT MATA, R.: "El Trienni Liberal i els aixecaments realistes al Berguedà (1820-1823)", a *L'EROL, revista Cultural del Berguedà*, Berga 2010, núm. 105, p.21-31. A la tesi doctoral d'Arnabat es poden trobar les seves biografies. ARNABAT MATA, R: *Revolució i contrarevolució a Catalunya durant el Trienni Liberal (1820-1823)*, Tesi Doctoral, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives Universitat Pompeu Fabra, 1999, Vol. I. JUNYENT, A.: "Qui eren els carlins berguedans i per què s'enrolaren?", a *L'EROL, revista Cultural del Berguedà*, Berga 2010, núm. 105, p. 31-36, destaca les continuïtats familiars són un element clau per entendre la durada i aflluència que tingueren aquests alçaments d'inicis del XIX i que també podríem allargar fins la tercera carlinada.
- 5- La davallada demogràfica de Bagà és molt significativa: 1717: 617 hab; 1787: 1.237 hab; 1857: 966 hab; 1877: 923 hab.
- 6- L'any 1787 tenia 1.138 habitants i el 1830 només 524.
- 7- SOLÀ PARERA, Àngels: "Indústria tèxtil, màquines i fàbriques a Berga", a *L'EROL, revista Cultural del Berguedà*, núm. 47, Berga 1995, p.12-15.
- 8- SOLÀ PARERA, À.: "Entre teixits, màquines i llibres. Notes sobre la família Soler, originària de Cercs", a *Quaderns de l'Àmbit de Recerques del Berguedà*, núm.3, Berga 1997. P. 49-56.
- 9- FRAGO PÉREZ, M. Pilar: "Els hospitalers al Berguedà: l'església de Sant Joan de Berga (1220-1378)" Tesina de Llicenciatura presentada al Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, setembre de 1988. SELLES RUSIÑOL, CARMÉ; SERRA ROTÉS, Rosa: "Els molins de la riera de Metge a Berga", a *L'EROL, revista cultural del Berguedà*, 2000, núm. 64, p. 24-29. ESPUÑA, Francesc: *La riera de Metge en la industrialització de Berga*, Col·lecció Els Llibres de l'Àmbit, Berga 2001.
- 10- BENET CLARÀ, Albert: "La industrialització d'un poble de la Catalunya central: Sallent (1750-1808)", a *Pedralbes: revista d'història moderna*, 1988, núm. 8, p. 339-347.
- 11- VILARDAGA, Jacinto: *Efemerides Bergadanas*, Manresa 1919, p. 173. ESPUÑA, Francesc: *La riera de Metge*, p. 37-41.
- 12- SERRA ROTÉS, Rosa a: «Carlisme i industrialització durant la Guerra dels Set Anys al Berguedà», p. 22-23.
- 13- SOLÀ PARERA, Àngels: "La introducció de la waterframe a Berga (1816) i la fàbrica Pastor", a *El patrimoni industrial de les Terres de l'Ebre. VII Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya*, Barcelona Enginyers Industrials de Catalunya 2009, p. 103-111.
- 14- SERRA ROTÉS, Rosa. «Josep Viladomar i Boix. Capitost botifler de Berga, veguer de Barcelona i corregidor de capa i espasa de Vilafranca», a *L'EROL, revista cultural del Berguedà*, 2014, núm. 121, p. 92-98. BALCELLS, Albert; SERRA, Rosa: *Les colònies industrials a la conca del Llobregat. 150 anys d'història*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 2019.
- 15- Sobre l'elevat preu i els requeriments tècnics de les waterframes vegeu: RAVEUX, Olivier i SÁNCHEZ, Alex; "La adaptació tecnològica como factor de localización industrial una revisión de las investigaciones sobre la industria de hilados de algodón en Cataluña (1772-1885)", a *Investigaciones de Historia Económica = Economic History Research*, Vol. 6, N°. 17, 2010, p. 65-94.
- 16- SOLÀ, Àngels: *Aigua, indústria i fabricants a Manresa (1759-1860)*, p. 210.
- 17- FELIPÓ ORIOL, Ramon: «Notes per fer una primera bibliografia de Josep Blaxter i Camps, batlle de Berga i secretari de la Universitat de Barcelona», a *L'EROL, revista cultural del Berguedà*, 2015, núm.124, p.46-52.
- 18- SOLÀ, Àngels: *Aigua, Indústria i fabricants a Manresa (1759-1860)*, p. 210.
- 19- ESPUÑA, Francesc: *La Riera de Metge*, p. 57. Exemples més documentats són els de la destrucció del molí i batà de Monistrol de Montserrat, la fàbrica Moret a Roda de Ter, molí i fàbriques de Malars, propietat de Josep Molas de Vic, del terme municipal de Sant Andreu de Gurb, SERRA ROTÉS, Rosa: «Carlisme i industrialització durant la Guerra dels Set Anys al Berguedà», p. 29-34.

- 20- SERRA ROTÉS, Rosa "Els orígens de la industrialització tèxtil de Gironella", a *L'EROL, revista cultural del Berguedà*, núm. 118, p. 20-30. SOLÀ, Àngels: *Aigua, Indústria i fabricants a Manresa (1759-1860)*, p. 210-211.
- 21- GOL ROCA, ANTONI: *La Tercera conjuració (Berga, 1873). La revolta carlina i la Tercera Guerra Civil a Berga i comarca (1872-1876)*, Berga, edicions de l'Albi, Col·lecció La Guita 8, 2004, p. 38.
- 22- SANTIRSO RODRIGUEZ, Manuel: *Revolució liberal i guerra civil a Catalunya, 1833-1840*, Lleida, Pagès editors, 1999. Sèries, p. 287.
- 23- Biblioteca de Catalunya. BC. Fons del Marquès de Saudin. Saud.8º 217. Núm.5 i Saud. Fol 174, núm.1 i 5.
- 24- SANTIRSO RODRIGUEZ, Manuel: *Els acords reservats de la Junta de Berga, 1837-1839*, a Institut Municipal d'Història de Berga, Setembre 2005, 23 de setembre de 1837.
- 25- MUNDET, JOSEP M.: *El comte d'Espanya, Avià 1898*. MUNDET, Josep M.: *La Primera Guerra Carlina a Catalunya*, Barcelona 1990.
- 26- SANTIRSO RODRIGUEZ, Manuel: *Revolució liberal i guerra civil a Catalunya*, p. 308.
- 27- SANTIRSO RODRIGUEZ, Manuel: *Revolució liberal i guerra civil a Catalunya*, p. 98-99.
- 28- El 19 d'octubre de 1868, el ministre d'Hisenda del govern provisional del general Serrano, Laureà Figuerola, va firmar el decret pel qual s'implantava la pesseta com a unitat monetària estatal, al mateix temps que entrava en vigor oficialment el sistema mètric decimal en el context de la Unió Monetària Llatina. La primera pesseta espanyola va ser encunyada el 1869.
- 29- En aquest sentit el Berguedà aporta un cas molt il·lustrador que és coneix com a *Tresor de Puig-reig*. L'any 1964 es va trobar un important dipòsit de 20 quilos de monedes amagat a la masia de Cal Riera de Merola, format per 781 peces d'una àmplia cronologia que abastava des del segle XVIII fins al 1855, de les quals 730 eren de plata i 51 d'or, i reunit el 1855, i que es va amagar tant bé que no fou localitzat fins que unes obres afectades a la masia en ple s. xx. VEGUÉ, P.: *El tresor de Puig-reig*, Gabinet Numismàtic de Barcelona, 1982. El 10 de novembre de 1982, el Gabinet Numismàtic de Catalunya, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Barcelona i el Museu d'Història de la Ciutat, inaugurava al Palau de la Virreina, l'exposició "El Tresor de Puig-reig". SERRA ROTÉS, Rosa: "El tresor de Puig-reig", a *L'EROL, revista cultural del Berguedà*, núm.6, 1983, p.10-12.
- 30- ESTARÁN PEIX, Josep M.: "El delito de falsificación de moneda en los procesos de la Audiencia de Manresa (1883-1892)", a «*Seminari permanent i interuniversitari d'Història del Dret Català Josep M. Font Rius*», Barcelona, Universitat Pompeu Fabra/ MNAC, 2013, p. 69 a la 87.
- 31- BUSQUETS CASTELLÀ, Josep: *Gironella. Notes històriques*, Associació Cultural El Vilatà, 1999, p.152.
- 32- BUSQUETS CASTELLÀ, Josep: *La parròquia de Gironella. Mil anys d'història*, Berga, Àmbit de Recerques del Berguedà, 2005, p. 85 i 86. L'església de Viladomiu Vell es va inaugurar el 1885.
- 33- BUSQUETS CASTELLÀ, Josep.: *La parròquia de Gironella*. p. 78.
- 34- CASTÁN ANDOLZ, Ignacio Javier: "La sociología del carlismo catalán durante la guerra de los "Matiners", a *Hispania Nova*, núm. 2 (2001—2002), nota 2.
- 35- SANCHEZ AGUSTÍ, Ferran: *Carlins i bandolers a Catalunya, 1840-1850*, Sallent 1990, p. 228-229 i 233.
- 36- El plany de l'Ajuntament de Berga del 1841, acabada la guerra, era contundent: «La villa de Berga tiene por casi único medio de subsistencia el referido ramo de la industria», per a l'abastiment de la qual destinava de manera permanent, més de 100 mules al transport de primeres matèries i producte elaborat per connectar amb Barcelona. Tot i que el tram de Manresa a Berga, que no era transitable amb carruatges, es va prioritzar, les guerres carlines i la manca de finançament van retardar extraordinàriament les obres i la via no es va poder donar per acabada fins l'any 1877.
- 37- NAVAS FERRER, Teresa: "Carreteres i camins del Berguedà. Orígens històrics i gestió viària en temps de la Mancomunitat", a *L'EROL, revista cultural del Berguedà*, núm. 122, Berga 2014, p. 46-47.
- 38- BOPB, Número extraordinario del domingo 2 de mayo de 1841.
- 39- BOPB, núm.100, Sábado 21 de agosto de 1841, p. 3.
- 40- BOPB, núm. 135 y 136, de 11 y 13 de noviembre de 1841.
- 41- BOPB, núm. 55, Martes 9 de mayo de 1845, p. 2 i 3.
- 42- SANCHEZ AGUSTÍ, Ferran: *Carlins amb armes en temps de pau : altres efemèrides d'interès (1840-1842)*, Lleida, Ed. Pagès, 1996.
- 43- SANTIRSO, Manuel: «Els Matiners: paisatge abans de la batalla», a *L'EROL*, núm.76, Berga 2003, p. 18-25.
- 44- *La Voz de Queralt*, núm.17, de 24 d'agost de 1899, p. 148 sota el títol "Sr. D. Ramón Rosal, Coronel Carlista, falleció el 16 del presente mes en esta ciudad, RIP". Agraïxo a Josep Noguera Canal la informació i la transcripció d'aquest text.
- 45- Lluís Rosal Coma, fill de Ramonet Nè i nebot de Lluís Nè, fou alumne del "Colegio para Cadetes en la pequeña población de Vidrà, el verano de 1874.... Las mejores familias carlistas enviaron a estudiar a sus hijos, deseosos de figurar en las

filas directivas del movimiento. Encontramos a Lluís Rosal y Coma, hijo de Ramonet Ne; Pau Soliva y Ruscaleda, de los Soliva de Tordera; Josep Torrabadella y Mas, de Casserres, parientes del último rector de la Universidad de Cervera y de la «Universidad carlista» de la Primera Guerra, o Lluís Vayreda y Vila, de los Vayreda de Olot, entre muchos otros”. FERRAN TOLEDANO, Lluís: “El caudillaje carlista y la política de las partidas”, MILLAN, J. (Ed), “Carlismo y contrarrevolución en la España contemporánea”, a AYER, Número 38, 2000, p.112-113. Bartomeu Torrabadella i Badia, catedràtic de dret canònic, rector de la Universitat de Cervera, rector de la Universitat de Solsona i de la Portella, va néixer a Casserres l’any 1796. Va ser vicepresident de la Junta Superior Governativa Carlina.

46- L’últim aixecament carlista que fa tenir lloc a Catalunya va tenir protagonisme al Berguedà; l’endemà de l’assalt a Badalona, el 29 de setembre de 1900, es va produir el de Gironella amb el suport del Cercle Tradicionalista dirigit per treballadors de la colònia Rosal que vivien a Gironella. L’1 de juny de 1899 “Lo Pi de les Tres Branques” explicava que Lluís Rosal, aleshores president del Cercle Carlista de Berga, detingut i conduït a Barcelona “per suposar-lo culplicit en la troballa d’armes a Cerdanyola” i no fou alliberat fins el 18 de novembre. S’havien identificat també amagatalls d’armes a la balma propera a Can Xuriguera de l’Espunyola i a Puig-reig. A finals d’any continuaven presos a Barcelona i acusats de ser còmplices dels revoltats, Tomàs Casals Vilalta, àlies el Frare de Malanyeu refugiat a Barcelona, Josep Santacreu Trasserra, Joan Ragués Viñals i Benet Casòliva Boixader.

47- Joan Guixé Guixé, va guanyar el premi dels Jocs Florals del 1906 organitzats pel “El Cim d’Estela” i patrocinats per Ramon Pujol Thomàs. El text premiat, “La Indústria tèxtil catalana”, publicat a *Quaderns de l’Àmbit de Recerques del Berguedà*, Núm 2, Berga 1992, p. 146-157, esmenta el 1843 com a data d’obertura de la fàbrica de Cal Lluís Nè que també tenia repartides filadores “de 120 púes repartides en dos locals en el Carrer de las Horas (quina propietat ignorem), y’s valgué deu anys més tart passà à ser propietat dels Srs. Monegal Rosal y Cia en 1869, y ab l’obertura de la fàbrica del Riu, propietat d’en Ramon Rosal y Germans en 1861, que els seus fills Antón y Agustí, molts treballadors fills de Berga deixaren els telers de mà per guanyase en aquestes fabricques, qu’ls oferien més garanties, tant pel trevall, com pel sou de la mà d’obra”.

48- La turbina hidràulica, que es fabricava a mida no es generalitzà a Catalunya fins el 1858 quan l’empresa gironina Planes es va especialitzar-se en la seva construcció. NADAL, J.: “Los Planas, constructores de turbinas y material eléctrico”, a *Revista de Historia Industrial*, núm.1, 1992, p. 63-93. Les primeres es van començar a instal·lar a partir de 1850 millorant molt els rendiments dels salts aprofitava entre un 70 i 80% de la potència del salt, reduïa les oscil·lacions derivades del cabal i tenia menys risc d’avaries . El 1853 ja funcionava la de la societat “La Manresana, el 1857 a les fàbriques Vella i del Malpàs de Sallent, de la qual era soci el berguedà Pla Bonet en funcionaven dues, de 40 i 45 CV, i el 1859 s’instal·la la de la fàbrica del Pont de Navarcles, de 40 CV, de la qual era soci Josep Pons i Enrich, el fundador de la colònia Pons de Puig-reig. Havia començat un procés de substitució de les antigues rodes hidràuliques per nous motors que es faria en un període no gaire llarg de temps. FERRER ALÓS, Ll.: *Sociologia de la industrialització. De la seda al cotó a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*, Fundació Noguera, Estudis 58, Barcelona 2011, p.376-383.

49- ESPUNA Francesc: La riera de Metge en la industrialització de Berga, p. 88-90.

50- La nit del 24 de juliol de 1863 un incendi iniciat a la barraca on hi havia el taller de fusteria feu perillar la integritat de la fàbrica de Cal Lluís Nè. “El vecindario despertó al ruido de las campanas de la parroquia y voces de los serenos, y en un instante acudieron las autoridades, guardia civil, carabineros, empleados municipales y muchísimo gentío. El fuego no pudo penetrar en la fábrica, y fué apagado antes de causar perjuicios. Luis Rosal, fabricante muy bien quisto en la población, pudo quedar satisfecho del interés que se tomó ésta en corlar un incendio que tantos perjuicios iba á causarle, y por lo mismo manifestó á los concurrentes su vivo agradecimiento”. Publicat a “El Eco de la Montaña” el 30 de juliol de 1863.

51- *Historia del Fomento del Trabajo Nacional*, Barcelona 1911, p. 446-447.

52- VILARDAGA, Jacinto: *Efemerides Bergadanas*.

53- Els Monegal originaris de Sant Llorenç de Morunys estan documentats des de l’època medieval; a més de pagesos foren paraires, comerciants i moliners. SEGRET RIU, Manuel: *Aportacions A la historia de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca*, Barcelona, Institut d’Estudis Catalanes, 1978. Esteve Monegal fou el principal protector del Santuari de Lord que fou destruït durant la Primera Guerra Carlina, aixecat de nou entre 1867 i 1870, i protegit també pels Monegal, per Esteve i els seus fills Josep, Ramon i Esteve Monegal i Nogués.

54- ACB, Lligall 940, C.6.2.6.2. Matrícula industrial 1851 i 1858 a 1881.

55- L’any 1841 Josep Ribera, advocat de professió, era l’alcalde de Berga, Albert Rosal consta com a síndic personer de Berga el 1834 i 1835 i regidor liberal el 1842, i Bonaventura Codina, moliner de Berga, figura com a regidor de l’Ajuntament els anys 1827 i 1832. JUNYENT TRASSERRA, Anna: *La revolució liberal i el primer carlisme al Berguedà*, treball final de màster d’Història Comparada, 2008.

56- Considerem que les dates són les del punt de partida del projecte, de quan aquest ja esdevé una realitat i per tant ja

s'ha escollit la localització, s'ha adquirit els terrenys, s'ha avaluat el capital a invertir, s'ha definit el sistema productiu, s'ha demanat permís d'ús hidràulic i permisos d'obres, etc. Evidentment que en molts casos la fàbrica no es posa en marxa fins al cap de dos anys (el temps necessari per construir la infraestructura hidràulica, aixecar les naus, instal·lar la maquinària) però la decisió està presa i el projecte ja no te retorn. Cal Rosal (1858), Monegal (1858) Cal Metre (1860-61), Cal Bassacs (1863), Viladomiu Vell (1868-71), Viladomiu Nou (1874), Cal Prat (1874), Cal Casas (1861), Cal Pons (1875), Cal Riera (1856), L'Ametlla De Merola (1864).

57- GARCIA BALAÑA, Albert: *La fabricació de la fàbrica: treball i política a Catalunya cotonera, 1784-1874*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004.

58- D'aquesta família era mossèn Josep Pla i Badia (Berga 1821-Premià de Mar 1900) capellà castrense, acabada la guerra viatjà a Cuba i a Nova York retornà a Berga i s'incorporà a la Comunitat de Preveres; fou director de *El Eco de Queral* i de *La Verdad*, el diari dels Rosal.

59- ESPUÑA, Francesc: *La riera de Metge*, p. 58-59. El fill de Pla Bonet, Manuel Pla Farriols, conservador i proper als carlins, home dialogant, fou tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Berga i de la màxima confiança de l'alcalde Agustí Rosal Sala, a qui va substituir al front de l'ajuntament el 1893 en un curt mandat que només durà un any. Fou l'home que liderà la transformació d'una bona de carlins berguedans que evolucionaren cap el catalanisme. NOGUERA CANAL, Josep: "Els inicis del catalanisme al Berguedà", a *L'EROL, revista cultural del Berguedà*, núm. 36, 1992, p. 23-33.

60- SERRA ROTÉS, Rosa: "Cal Casas, una colònia", a *Intervención en el Patrimonio Industrial. Postocupación de las colonias del Llobregat*, Berta Bardí-Milà y Joan Moreno Sanz Ed., Redactores Urbanos Ed, Madrid 2022, p. 125-139.

61- MOREU REY, Enric, "Una dinastia d'industrials. Els Rosal de Berga", a *Homenatge a Jaume Vicens Vives*, Barcelona, Facultat de Filosofia y Letras. Universidad de Barcelona, 1967, Vol.II, p. 447-457.

62- DD.AA.: *Cal Rosal: 150 Anys (1858-2008)*, Ajuntament d'Olván/Àmbit de Recerques del Berguedà. BALCELLS, Albert; SERRA, Rosa: *Les colònies industrials a la conca del Llobregat. 150 anys d'història*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 2019.

63- SOLÀ, Àngels: *Aigua, indústria i fabricants a Manresa (1759-1860)*, p. 269-272. L'autora va referència a la font "*Guía de forasteros en Barcelona y noticia de las fábricas de las cuatro provincias de Catalunya*", Barcelona 1842, p. 69-112, que a més de les dades de Berga documenta altres establecimientos en altres municipis berguedans: Avità (7 de filar i 9 de teixir); Bagà (7 de cada); Borredà (4 de cada); Casseres (18 de cada); Castell de l'Areny (12 de cada); Cercs (12 de cada); Gironella (5 de cada); Maçanes (3 de cada), Montclar (4 de cada), Olvan (4 de cada), Pobla de Lillet (18 de cada), Sant Martí de la Nou (4 de cada), Vallcebre (2 de cada) i Vilada (28 de filat i 27 de teixit).

64- ESPUÑA, Francesc: *La riera de Metge*, p.48.

65- SOLÀ, Àngels: *Aigua, indústria i fabricants a Manresa (1759-1860)*, p. 211.

66- SOLÀ, Àngels: *Aigua, indústria i fabricants a Manresa (1759-1860)*, p. 176-180.

67- SOLÀ, Àngels: *Aigua, indústria i fabricants a Manresa (1759-1860)*, p. 195-197. SOLÀ, Àngels; BUSQUETS, Josep: "Comerciants gironellencs a "les Castilles" en els segles XVIII i XIX", a *Els Catalans a Espanya 1760-1914*, Ed. Afers, 1996, p. 473-478. Aquest article es va publicar a la revista *L'EROL* en el número dedicat a la memòria de Josep Busquets, 2013, núm. 118, p. 11-16.

68- ACA, Real Audiencia, Registros, 992.

69- Els Viladaga van ocupar càrrecs als ajuntaments fins el 1833; Jaume Vilardaga i Sastre (Berga circa 1790) estudià dret i exercí a Berga, com el seu fill, Josep Maria Vilardaga i Junquet (Berga 1814 – 1889) que fou un dels notaris del partit judicial en uns anys difícils com els de les Guerres Carlines; durant la primera guerra lluità amb les tropes liberals, i fou successivament comandant militar de Balsareny, de Súria i de Navarxes i fiscal militar de Manresa. Després de la guerra fou batlle de Berga, on es distingí durant el còlera de l'any 1854. Fou pare del farmacèutic, jurista i historiador Josep Maria Vilardaga i Pujol (Berga 1856-1936).

70- Resposta del 27 d'agost de 1821 de la firma *Vilardaga, Julià y Reynals* a l'acusació publicada al *Diario Constitucional* de tenir emmagatzemat blat en mal estat a la Barceloneta que fou causa del contagi. (Núm. 235, p. 1-3, 5-9 Suplemento (1697-1699, Suplemento)

71- RODRIGO ALHARILLA, Martín: "El origen de la Casa de Vapores fue una fragata de vela: De J. Julià e Hijo a la Sociedad Anónima de Navegación Trasatlántica, 1877-1906", *Barna Quaderns d'història*, 2015, núm. 22.

72- RODRIGO ALHARILLA, Martín: "Comerciendo con esclavos africanos desde Barcelona: Jaime Tintó Miralles (1770-1839)", *Hispania*, 2021, vol. LXXXI, n.º 267, enero-abril, p. 73-100.

73- OLIVA RÍCOS, Benet: *Els orígens de la primera industrialització del repaís. Un cas emblemàtic: Vilassar i el capital comercial barceloní (1828-1875)*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 199. OLIVA RÍCOS, Benet: "Els Nadals al Baix Llobregat. Del tèxtil i el ferrocarril a l'especulació en terrenys", a *Materials del Baix Llobregat* 3 (1997), p. 69-74. GALÍ, Roser: "Crédito comercial e

- inversió fabril. El «holding» Nadal i Ribó (1828-1875)”, a *Revista de Història Industrial*, N.º 22, 2002, p. 45-77. OLIVA RICÓS, Benet: “Els Nadals al Baix Llobregat. Del tèxtil i el ferrocarril a l’especulació en terrenys”, a *Materials del Baix Llobregat 3* (1997). p. 69-74.
- 74- CALOSCI, Laura: “Comerciantes genoveses en Barcelona entre los siglos XVIII-XIX : la familia Villavecchia”, a *Congrés d’Història marítima de Catalunya*, Actes, Barcelona 2002.
- 75- Joaquim de Cabirol havia estat diputat a Corts el 1858, 1864 i 1876 per Girona i Barcelona, soci de l’elitista Cercle del Liceu de Barcelona, i president.
- 76- SOLÀ, Àngels: *Aigua, Indústria i fabricants a Manresa (1759-1860)*, p. 214-217.
- 77- *El Faro Nacional. Revista de jurisprudencia, de administracion, de tribunales y de instruccion pública*, 18 setembre del 1856, p. 262.
- 78- SOLÀ PARERA, Àngels: “Comerciantes catalans un xic especials. Anada i tornada dels catalans a “les Castilles” en el segle XIX”, a *Els catalans a España, 1760-1914*, Universitat de Barcelona-Centre d’Història Contemporània de Catalunya 1996, p. 47-65.
- 79- SOLÀ PARERA, Àngels: “Comerciantes catalans un xic especials”, p. 47-65.
- 80- CHUMILLAS, Isabel R.: «Vivir de las rentas: el negocio del inquilinato en el Madrid de la restauración», Madrid, Los Libros de la Catarata, 2002, p.148.
- 81- *La Il·lustració Catalana* del 15 de setembre de 1883 li dedicà un allarga i elogiós necrològic.
- 82- SOLÀ PARERA, Àngels: “Sobre fàbriques, fabricants i socis. Puntualitzacions a partir del cas de la industrialització de Rubí”, a *Arraona*, núm.9, 1991, p. 51-65.
- 83- RAVEUX, Olivier. “Equiper l’industrie catalane au début de la révolution industrielle: l’exemple des machines à vapeur (1833-1850)”, a *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 2005, núm. XXIII, p. 243-278. RAVEUX, Olivier, “Los fabricantes de algodón de Barcelona (1833-1844). Estrategias empresariales en la modernización de un distrito industrial”, a *Revista de Historia Industrial*, 2005, n.º 28, p. 157-185.
- 84- RODRIGO Y ALHARILLA, Martín, “Comerciendo con esclavos africanos desde Barcelona: Jaime Tintó Miralles (1770-1839)”, a *Hispania*, 81/267, Madrid, 2021, p.73-100.
- 85- OVILLO Y OTERO, Manuel, “Biografía de don Antonio Jordá y Santandreu, diputado a Cortes”, a *Historia de las Cortes de España y biografías de todos los diputados y senadores más notables contemporáneos*, Vol. II. Madrid: Imprenta y establecimiento de grabado de D. Baltasar González, 1847, p. 199-214.
- 86- COLL, Isabel: “Sepultura de la familia Jordá-Vilarasau”, a *Art Funerari*, 2020.
- 87- BAHAMONDE MAGRO, Àngel i OTERO CARVAJAL, Luis Enrique: “La reproducción patrimonial de la elite burguesa madrileña en la Restauración. El caso de Francisco de las Rivas y Ubieta, marqués de Mudela. 1834-1882”, a *La sociedad madrileña durante la Restauración 1876-1931*, Vol. I. Población y territorio. Madrid, centro económico Burguesía y nobleza en la Restauración, Consejería de Cultura de la Comunidad de Madrid, Febrero 1989, p. 531-533.
- 88- No van marxar tots els Safont. Branques de la família es van quedar a Berga. FELIPE, Ramon: “Els Safont de Berga”, a *Regió7*, 10 de juny de 2006.
- 89- SERRANO COBOS, Anna: *Contribución al estudio de la desamortización en Estaña: los Safont 1814-1841*, Barcelona, UAB, 1979. RAMON DE SAN PEDRO, J.M.: “Els Safont”, a *Ausa*. Núm. 11, 1955-57, p. 311-319. MOLI FRIGOLA, Montserrat: “Les Desamortitzacions al Berguedà”, a *L’EROL, revista cultural del Berguedà*, 2020, núm. 144, p. 42-50. CONGOST, Rosa: “La família Safont, el Comte de Santa Coloma i la revolució liberal”, a *Recerques: Història, economia, cultura*, núm. 22, 1989, p. 83-92.
- 90- SOLSONA SORROSAL, Carme: *La desamortització eclesiàstica a la província de Lleida (1838-1851)*, Servei de Publicacions, Universitat de Lleida, 1999.
- 91- RAVEUX, Olivier: “Los fabricantes de algodón de Barcelona (1833-1844). Estrategias empresariales en la modernización de un distrito industrial”, a *Revista de Historia Industrial*, 2005, núm. 28, pp. 157-185, Cuadro 3.
- 92- SOLÀ PARERA, Àngels: “La societat barcelonina en una època de canvis”, a *Barcelona Quaderns d’Història* 11, 2004, p. 39-68.
- 93- LUJÁN FELIU, Oriol: *Reclamant espanyolitat des de la catalanitat: Un estudi dels diputats escollits a Catalunya durant la Dècada Moderada (1834-54)*, tesi doctoral departament d’Història Moderna i Contemporània, Universitat Autònoma de Barcelona, Desembre 2015.